

Բանալի բառեր՝ անշարժ գույք, սեփականության իրավունք, անշարժ գույքի շուկայական արժեք, շարժական գույք:

ՀՏԴ 004:338(479.25):330

ԳՈՒՅՔԻ ԱՐԺԵՔՆԵՐԻ ԲԱԶՄՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԴՐԱՆՑ ԳՆԱՀԱՏՄԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՐԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Վտենախոսության թեմա՝
Անշարժ գույքի գնահատման կատարելագործման ուղիները
Հայաստանի Հանրապետությունում

Սուրեն ԹՈՐՈՍՅԱՆ
ՀՊՏՀ Բնօգտագործման
տնտեսագիտության ամբիոնի հայրորդ

Գիտական ղեկավար՝
Ս.Ա. ԳԵՎՈՐԳՅԱՆ,
Տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր

Շուկայական տնտեսության պայմաններում անշարժ գույքը, որպես սեփականություն, ձեռք է բերում ապրանքին բնորոշ հատկություններ: Անշարժ գույքը որպես ապրանք պետք է օժտված լինի գնորդի համար օգտակարությամբ, այսինքն՝ օգտագործողի պահանջները բավարարելու հատկությամբ և, եթե անշարժ գույքն իր սեփականատիրոջ համար կորցրել է օգտակարությունը, ապա այն ենթակա է վաճառքի: Միևնույն ժամանակ անշարժ գույքն ապրանք է դառնում այն ժամանակ, երբ այն հետաքրքրություն է առաջացնում մեկ ուրիշի մոտ, որը տեսնում է դրա օգտագործման հնարավորությունները կամ եկամուտ ստանալու ուղիները: Համընդհանուր մոտեցմամբ անշարժ գույքի գնահատումը սուբյեկտիվ կարծիքի արտահայտման տարբերակ է, որի հիմքում ընկած է օբյեկտիվ իրականությունը: Գնահատման ողջ ընթացակարգը կախված է ոչ միայն տվյալ պահին, այլ նաև անցյալում ոչրև կերպ դիտարկված և ապագայում սպասվող իրավիճակներից, այդ իսկ պատճառով գնահատումը համարվում է շարժընթաց հասկացություն: Միանշանակ է այն մոտեցումը, ըստ որի անշարժ գույքի գնահատումը կարող է ստացվել բացառապես գիտականորեն հիմնավորված մեթոդաբանության օգտագործման հիման վրա, իսկ մեթոդաբանությունը անշարժ գույքի իրականացվելիք գնահատման իրականացման սկզբունքների ամբողջություն է: Անշարժ գույքի արժեքի որոշումը բարդ և աշխատատար գործընթաց է՝ պայմանավորված գնահատվող օբյեկտի յուրահատուկ բնութագրերի առկայությամբ, ինչպես նաև անշարժ գույքի արժեքի վրա ազդող բազմաթիվ գործոններով:

Առհասարակ, ցանկացած գործընթաց սկսելիս, այդ թվում՝ անշարժ գույքի գնահատում նախաձեռնելիս, մարդիկ ինչ-որ նպատակներ են հետապնդում: Գնահատողի համար կա մեկ նպատակ՝ անշարժ գույքի որևէ արժեքի որոշում, որի պատճառով անշարժ գույքի գնահատման նպատակ ասելով գնահատողները հասկանում են գույքի որևէ արժեքի որոշում: Այն ինչին պատվիրատուները անվանում են գնահատման նպատակ, իրականում հանդիսանում է գույքի գնահատման հաշվետվության օգտագործման նպատակ: Ուսումնասիրենք անշարժ գույքի արժեքների բազմությունը և փորձենք տալ դրանց որոշակի վերլուծական բացատրություններ: Անշարժ գույքի արժեքների բազմությունը սահմանված է «<< անշարժ գույքի գնահատման մասին» օրենքով և «<< անշարժ գույքի գնահատման ստանդարտով»: Համաձայն << անշարժ գույքի գնահատման ստանդարտի «Անշարժ գույքի գնահատումը անշարժ գույքի շուկայական կամ շուկայական արժեքից տարբերվող արժեքի որոշմանը նպատակաուղղված «Անշարժ գույքի գնահատման գործունեության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով, ստանդարտով և այլ նորմատիվ իրավական ակտերով սահմանված գնահատման գործողությունների ամբողջությունն է՝ համապատասխան վճարի դիմաց: Անշարժ գույքի շուկայական կամ շուկայականից տարբերվող արժեքների սահմանման և դրանց վերլուծական բացատրությունները ներկայացնելու համար նախ նշենք մի շարք նախնական և պարտադիր սահմանումներ:

Անշարժ գույքի գինը դրամական մեծություն է, որը հանդիսանում է տվյալ կամ համադրելի այլ անշարժ գույքերի նկատմամբ իրավունքների ձեռքբերման համար վճարված գումար, ընդ որում ի տարբերություն արժեքի, գինը հանդիսանում է գործարքների արդյունքում ձևավորված դրամական մեծություն: Վերջինս այն մեծությունն է, որը ներկայացվում է առք ու վաճառքի նոտարական պայմանագրերում: Փաստացի անշարժ գույքի գինը հանդիսանում է պատմական փաստ՝ տվյալ ամիս-ամսաթվին, տվյալ հասցեում գտնվող անշարժ գույքի նկատմամբ գործող սեփականության իրավունքները փոխանցվեցին վաճառողից գնորդին՝ նշված դրամական մասսայի դիմաց:

Ինչ վերաբերում է անշարժ գույքի շուկայական գնին, ապա այն անշարժ գույքի շուկայում կողմերի միջև գործարքի արդյունքում ձևավորված գինն է, երբ գործարքն իրականացվել է բաց և մրցակցային շուկայում վաճառողի և գնորդի գիտակցաբար, արդարացի առևտրի բոլոր պայմանների պահպանմամբ և օրինական գործողությունների արդյունքում: Անշարժ գույքի արժեքը վերջինիս նկատմամբ իրավունքի ձեռք բերման հավանական գինն է, որով ենթադրյալ վաճառողը կհամաձայնի վաճառել, և որը ամենայն հավանականությամբ, կհամաձայնի վճարել ենթադրյալ գնորդը:

Անշարժ գույքի արժեքը իրենից ներկայացնում է հավանական գնի հաշվարկային մեծություն և, ի տարբերություն անշարժ գույքի գնի, չի հանդիսանում գործարքի արդյունքում ձևավորված դրամական մեծություն: Գոյություն ունեն նաև անշարժ գույքի շուկայական արժեքի մի շարք սահմանումներ, որոնք ունեն գրեթե նույն մեկնաբանությունը և համապատասխանում են միջազգային ստանդարտներում տրված ձևակերպմանը:

Անշարժ գույքի շուկայական արժեք՝ բաց և մրցակցային շուկայում, սեփականություն հանդիսացող անշարժ գույքի վաճառողի և գնորդի գիտակցաբար, արդարացի առևտրի բոլոր պայմանների պահպանմամբ և օրինական գործողությունների արդյունքում ձևավորվող, անշարժ գույքի վաճառքի առավել հավանական գինն է, որը անշարժ գույքի գնահատման օբյեկտների համար կարող է որոշվել գնահատողի կողմից՝ անշարժ գույքի գնահատմամբ: Այս ձևակերպման մեջ օգտագործված հասկացությունները ունեն որոշակի նշանակություն և բացատրություններ: Դրանք են.

- «Բաց և մրցակցային շուկայում» մատնանշման կտրվածքով՝ բաց շուկա ասելով այստեղ նկատի ունեն, որ գույքը վաճառքի է հանված հրապարակայնորեն և հասանելի է պոտենցիալ գնորդների մեծ քանակության համար: Մրցակցային շուկա ասելով պետք է հասկանալ, որ վաճառահանված գույքը միակը չէ, շուկայում վաճառքի են ներկայացված նաև համարժեք այլ գույքեր:

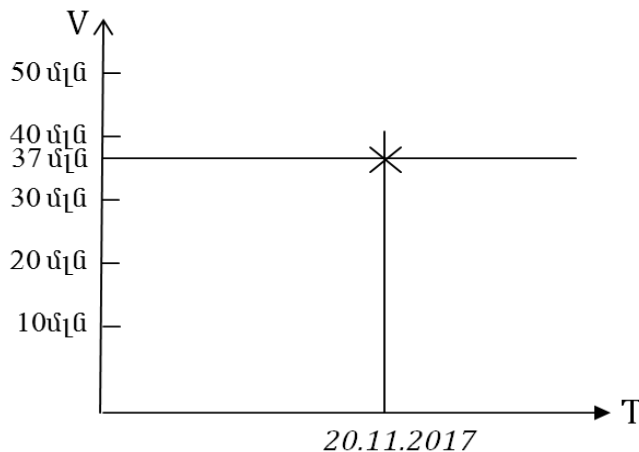
- «Անշարժ գույքի վաճառողի և գնորդի գիտակցաբարարդարացի առևտրի բոլոր պայմանների պահպանմամբ» հատվածի առումով՝ առաջին հերթին նշենք, որ անշարժ գույքի վաճառողը դիտարկվում է կոնկրետ անձնավորություն (սեփականատեր), իսկ գնորդը՝ ցանկացած գնորդ: Գնորդի և վաճառողի գիտակցաբար կատարվող գործողությունների ֆիքսումը ենթադրում է, որ թե վաճառողը և թե գնորդը հասկանում են, թե ինչ գույք է վաճառվում, պատկերացնում են նրա օգտագործման խելամիտ հնարավորությունները: Օրինակ. եթե որևէ թաղամասում առաջին հարկի բնակարանները վերափոխվում են կոմերցիոն կամ գրասենյակային տարածքների, ապա համարժեք գույքի վաճառողը չպետք է մտածի, որ իր կողմից վաճառվող բնակարանը հենց միայն բնակարան կօգտագործվի, ինչպես և գնորդը կգիտակցի, որ գնվող բնակարանը առաջին հերթին հանդիսանում է գրասենյակային կամ առևտրային տարածք:

Ասելով արդարացի առևտրի բոլոր պայմանների պահպանմամբ պետք է հասկանալ, որ կողմերը դիմում են սակարկությունների և առավելագույնս պաշտպանում են իրենց շահերը:

- օրինական գործողությունների արդյունքում ձևավորվող – այսինքն կողմերի որոշումները հարկադրական չեն:
- անշարժ գույքի վաճառքի առավել հավանական գինն է – անշարժ գույքի գինը հանդիսանում է գործարքի արդյունքում ձևավորված դրամական մեծություն: Այս ձևակերպումը նշանակում է, որ եթե գնահատման ամսաթվի դրությամբ տեղի ունենար անշարժ գույքի առք ու վաճառքի գործարք, ապա այն կկատարվեր հենց նշված գնով:

Եվս մի քանի պայման, որոնք հետևանք են նշված բացատրությունների: «Բաց և մրցակցային շուկա» հասկացության բացատրությունից հետևում է, որ գնահատման ամսաթվը դիտարկում ենք որպես առք ու վաճառքի ենթադրյալ գործարքի ամսաթիվ, ապա գույքը պետք է վաճառահանված լիներ ավելի վաղ բավարար քանակությամբ պոտենցիալ գնորդներին ներկայացնելու համար: «Անշարժ գույքի վաճառքի առավել հավանական գինն է» ձևակերպումից հետևում է, որ անշարժ գույքի շուկայական արժեքը չի կարող ներկայացվել միջակայքի տեսքով (օրինակ՝ 10– 11 մլն), քանի որ այն պետք է լինի առավել հավանական գինը, որը մեկն է և ենթադրաբար այն կֆիքսվեր առք ու վաճառքի պայմանագրում: Շուկայական արժեքը որոշվում է ժամանակի կոնկրետ պահի, հիմնականում տվյալ օրվա, դրությամբ: Այն, կարելի է ասել, ցույց է տալիս գնահատվող գույքի դիրքը շուկայում գնահատման ամսաթվի դրությամբ (գծ. 1):

Գծապատկեր 1.

Որտեղ՝ V – արժեք, դրամ, T – ժամանակ:

Ըստ ներկայացված գծագրի անշարժ գույքի արժեքը 20.11.2017թ. դրությամբ կազմում է 37'000'000 դրամ: Հաճախ հարց է առաջանում՝ որքան ժամանակ կարող է հաշվարկված շուկայական արժեքը ճիշտ լինել: Այս հարցի պատասխանը միանշանակ է՝ շուկայական արժեքը ճիշտ է հավերժ գնահատման ամսաթվի դրությամբ: Շուկայական արժեքից տարբերվող արժեք՝ արժեք, որի սահմանմանը համապատասխան նախատեսված են պայմաններ և սահմանափակումներ, որոնք էականորեն տարբերվում են շուկայական արժեքը բնորոշող պայմաններից²:

¹ «ՀՀ անշարժ գույքի գնահատման մասին» օրենք, հոդված 4

² ՀՀ անշարժ գույքի գնահատման ստանդարտ

Արժեքն օգտագործման մեջ՝ գնահատման ամսաթվի դրությամբ, տվյալ անշարժ գույքի արժեքն է, որի գնահատման համար առաջադրված կամ սահմանված է անշարժ գույքի որոշակի օգտագործման տարբերակ: Տվյալ օգտագործման տարբերակը կարող է առաջադրված լինել պատվիրատուի և (կամ) շահառուի կողմից կամ սահմանված լինել անշարժ գույքի գնահատման գործառնության ելնելով և համապատասխանել կամ չհամապատասխանել անշարժ գույքի փաստացի օգտագործմանը, ինչպես նաև գույքի լավագույն և առավել արդյունավետ օգտագործման տարբերակին: Արժեքի այս տեսակը կարող է պայմանավորված լինել գնահատվող օբյեկտի օգտակարությամբ այն գույքի համար, որի մասն է այն կազմում: Բացատրության համար դիտարկենք այսպիսի օրինակ. որևէ թաղամասում առաջին հարկի բնակարանները վերափոխվում են առևտրային տարածքների, իսկ թաղամասում գտնվող և համեմատաբար հարմար դիրք գրավող բնակարանի սեփականատերը պատվիրում է կատարել իր բնակարանի շուկայական արժեքի գնահատում՝ որպես բնակարան: Պատվերի ձևակերպման այս ձևը արդեն իսկ սխալ է, որովհետև շուկայական արժեքը ունի այլ ձևակերպում: Նմանատիպ պատվերները պետք է ձևակերպվեն այսպես՝ կատարել բնակարանի՝ որպես բնակարան օգտագործման արժեքի գնահատում:

Վերարտադրման արժեքը հաշվարկային դրամական մեծություն է, որը հաշվարկվում է շենքի և շինության վերարտադրման ծախսերի և կուտակված մաշվածության տարբերությամբ, իսկ փոխարինման արժեքը հաշվարկային դրամական մեծություն է, որը հաշվարկվում է շենքի և շինության փոխարինման ծախսերի և կուտակված մաշվածության տարբերությամբ: Բնականաբար այստեղ կարիք է առաջանում նախապես ձևակերպել վերարտադրման և փոխարինման ծախսեր հասկացությունները:

Վերարտադրման ծախսերը գնահատման ամսաթվի դրությամբ շուկայական գներով հաշվարկված ծախսերի դրամական մեծությունն է, որը կպահանջվի նույնական նորշենքի (շինության) ստեղծման համար, օգտագործելով գնահատվող շենք (շինության) կառուցման համար օգտագործված նյութերը և տեխնոլոգիաները, ներառյալ կառուցապատողի ձեռնարկատիրական շահույթը: Փոխարինման ծախսերը գնահատման ամսաթվի դրությամբ շուկայական գներով հաշվարկված ծախսերի դրամական մեծությունն է, որը կպահանջվի գնահատվող շենքին (շինությանը) համապատասխանող օգտակարությամբ նորշենքի (շինության) (ժամանակակից պահանջներին համապատասխանող փոխարինիչի) ստեղծման համար, օգտագործելով ժամանակակից նյութերը և տեխնոլոգիաները, ներառյալ կառուցապատողի ձեռնարկատիրական շահույթը:

Վերոգրյալ արժեքի տեսակները վերաբերում են միայն շինություններին, քանի որ արժեքի այս տեսակների առկայությունը հնարավորություն է տալիս տարբերակել ամբողջ անշարժ գույքի (հողամաս և շինություններ) գնահատման աշխատանքները շինությունների գնահատումից:

Ներդրումային արժեք հասկացությունը անշարժ գույքի արժեքն է, որը որոշվում է՝ հիմք ընդունելով կոնկրետ ներդրողի համար ներդրումային ծրագրի պայմանները, պահանջները և նպատակները, ընդ որում ներդրումային ծրագրի պայմանները ներկայացվում են պատվիրատուի կողմից³:

Շուկայական արժեքի սահմանման մեջ հանդիպում ենք այսպիսի ձևակերպման՝ «անշարժ գույքի վաճառողի և գնորդի...», իսկ վաճառողը սովորաբար հասկացվում է սեփականատերը կամ նրա կողմից լիազորված անձը: Գնորդը ներկայացվում է իբրև անձնավորություն, ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձ, այսինքն՝ պոտենցիալ գնորդ: Շուկայական արժեքի սահմանման մեջ պոտենցիալ գնորդ հասկացությունը փոխարինելով կոնկրետ գնորդով ստանում ենք ներդրումային արժեքի սահմանում: Օրինակ, իրար հարակից բնակարաններից մեկի սեփականատերը ցանկություն ունի գնել հարևան բնակարանից միայն մեկ սենյակի բնակարանը մեծացնելու նպատակով: Այստեղ տեղին է ոչ թե շուկայական, այլ ներդրումային արժեքի հաշվարկը: Գնորդը այստեղ կոնկրետ անձ է (բացի իրենից և սեփականատիրոջից այդ մեկ սենյակը այլ մարդու հարկավոր չէ) և նա հետպնդում է կոնկրետ անփոխարինելի մեկ նպատակ՝ մեծացնել բնակարանը:

Օգտահանության արժեքը այն հավանական գինն է, որն ակնկալվում է ստանալ անշարժ գույքի (բացառությամբ՝ հողամասերի) բաղկացուցիչ միավորների կամ բաղադրիչ նյութերի, տարրերի, կոնստրուկցիաների օտարումից՝ նվազեցված դրանց օգտահանման ծախսերի չափով: Այսպես կոչված օգտահանության արժեքը դարձյալ կարող է վերաբերել միայն շինություններին, քանի որ այն որոշվում է շինության բաղադրիչների տարանջատումից ստացվող նյութերի՝ որպես երկրորդային օգտագործման շինանյութի վաճառքի արժեքից: Հաշվի առած օգտահանության արժեքը նշանակում է առաջացած երկրորդային շինանյութերի արժեքը պետք է նվազեցնել շինությունից նրա բաղադրիչների տարանջատման ծախսերը:

Լիկվիդային արժեք ասելով հասկացվում է անշարժ գույքի վաճառքի այն հավանական գինը, երբ անհրաժեշտ է վաճառքն իրականացնել նմանատիպ անշարժ գույքի վաճառքի համար շուկայում ներկայացման նախատեսված ժամկետից ավելի սեղմ ժամանակահատվածում: Լիկվիդային արժեքի որոշման նպատակով իրացման սեղմ ժամանակահատվածը կարող է առաջադրվել պատվիրատուի կամ շահառուի կողմից: Հատկանշանական է, որ արժեքի այս տեսակը արժանի է կոնկրետ ուշադրության, քանի որ այն հանդիպում է իրականացվող գնահատությունների գրեթե կեսում: Շուկայական արժեքը տվյալ ամսաթվի դրությամբ, հաշվարկված գնահատողի կողմից, միակն է, որը չի կարելի ասել նաև լիկվիդային արժեքի վերաբերյալ: Լիկվիդային արժեքը իրենից ներկայացնում է յուրահատուկ ֆունկցիա՝ կախված վաճառահանման ժամկետից, 1 ժամում, 1 օրում կամ 1 շաբաթում գույքը լիկվիդացնելու արժեքները տարբեր են, սակայն դրանք կարող են հաշվարկվել նույն ամսաթվի դրությամբ: Այստեղից բխում է, որ լիկվիդային արժեքի մեծության հետ միասին պետք է նշվի շուկայում դրա վաճառահանման ժամկետը, առանց որի այն ոչ միայն թերի է, այլև՝ անորոշ:

³ ՀՀ անշարժ գույքի գնահատման ստանդարտ

Սովորաբար լիկվիդային արժեքի որոշման կարիքը առաջանում է գույքի գրավադրման ժամանակ, երբ գույքի լիկվիդայնության հետ կապված ժամանակահատվածը սահմանվում է շահառուի (գրավառուի) կողմից:

Գոյություն ունի նաև ապահովագրական արժեք և հատուկ արժեք հասկացությունները, ընդ որում ապահովագրականը վերաբերում է անշարժ գույքի այն արժեքին, որը նախատեսված է ապահովագրական պայմանագրի դրույթներով, իսկ հատուկ արժեքը անշարժ գույքի այն արժեքն է, որի որոշման համար նորմատիվ ակտով կամ պայմանագրով նախատեսվել են այնպիսի պայմաններ, որոնք սահմանված կամ նախատեսված չեն նաև ՀՀ օրենսդրությամբ:

Հատուկ արժեքը առավել հաճախ հանդիպում էր գույքի սեփականաշնորհման, մասնավորեցման ծրագրերում և գործառույթներում:

Վերարտադրման կամ փոխարինման մնացորդային արժեքը անշարժ գույքի հետ առընչվող այն արժեքն է, որն իրենից ներկայացնում է հողամասի շուկայական արժեքի և հողամասի վրա առկա բարելավումների (շենքերի, շինությունների) վերարտադրման կամ փոխարինման արժեքների հանրագումարը: Վերարտադրման կամ փոխարինման մնացորդային արժեքի գնահատման նպատակով հիմնականում կիրառվում են գնահատման ծախսային մեթոդում օգտագործվող եղանակները և մոտեցումները: Տվյալ արժեքի որոշման նպատակով կարող են կիրառվել նաև գնահատման այլ մեթոդներում օգտագործվող եղանակներ, ինչպես նաև՝ վերջիններիս համադրությունը: Արժեքի որոշման այս տեսակը, այլ կերպ ասած, հանդիսանում է գնահատման ծախսային մեթոդի կիրառման արդյունք:

Տեսական և պրակտիկ գնահատման ընթացակարգերում հանդիպում են նաև անշարժ գույքի, մասնավորապես՝ շենք-շինությունների գծով բազմաթիվ այլ արժեքներ, որոնք կոնկրետ իրավիճակներում և դեպքերում մի կողմից կարևոր դեր են խաղում գույքի բնորոշման, բնութագրման, մյուս կողմից՝ գնահատման պատվերների ձևակերպման, իրողության բացահատման և արժեքների իրավասության, ճշգրտության և արժանահավատության աստիճանի բարձրացման գործում:

Այսպես, վարձավճարի շուկայական արժեքը հաշվարկային դրամական մեծություն է, որն իրենից ներկայացնում է անշարժ գույքի ամենահավանական վարձավճարի չափը՝ հաշվարկված որոշակի ժամանակահատվածի համար՝ բաց մրցակցային շուկայում, գնահատման օրվա դրությամբ, երբ գործարքի կողմերը գործել են իրազեկ, հաշվենկատ, խելամիտ և առանց հարկադրանքի: Վարձավճարի շուկայական արժեքի ձևակերպման մեջ օգտագործված հասկացությունները բացատրվում են անշարժ գույքի շուկայական արժեքի սահմանման ժամանակ օգտագործվող հասկացությունների նման: Վարձավճարի շուկայական արժեքը տարբերվում է անշարժ գույքի շուկայական արժեքից նրանով, որ վարձավճարի շուկայական արժեքը հնարավոր է հաշվարկել միայն գնահատման համեմատական մոտեցմամբ:

Օգտագործման իրավունքի շուկայական արժեքը հաշվարկային դրամական այնպիսի մեծություն է, որն իրենից ներկայացնում է բաց մրցակցային շուկայում գնահատման օրվա դրությամբ գնահատվող անշարժ գույքի նկատմամբ օգտագործման իրավունքի ձեռքբերման հավանական գին, երբ գործարքի կողմերը գործել են իրազեկ, հաշվենկատ, խելամիտ և առանց հարկադրանքի: Արժեքի այս տեսակը փաստացի հանդիսանում է անշարժ գույքի օգտագործողի իրավունքների արժեքի հաշվարկ, որը վկայում է նաև այս արժեքի վերաբերյալ նորմատիվ իրավական պահանջը, այն է՝ օգտագործման իրավունքի շուկայական արժեքի գնահատումը պետք իրականացվի՝ հաշվի առնելով գնահատվող անշարժ գույքի նկատմամբ օգտագործման իրավունքի մնացորդային ժամանակահատվածը:⁴Սահմանման մեջ օգտագործված հասկացությունները բացատրվում են անշարժ գույքի շուկայական արժեքի սահմանման ժամանակ օգտագործվող հասկացությունների նման: Օգտագործման իրավունքի շուկայական արժեքը, հիմնականում, կարող է հաշվարկել գնահատման եկամտային մեթոդի կիրառմամբ՝ դիսկոնտավորման եղանակով:

Կառուցապատման իրավունքի շուկայական արժեքը հաշվարկային դրամական մեծություն է, որն իրենից ներկայացնում է բաց մրցակցային շուկայում գնահատման օրվա դրությամբ գնահատվող անշարժ գույքի նկատմամբ կառուցապատման իրավունքի ձեռքբերման հավանական գին, երբ գործարքի կողմերը գործել են իրազեկ, հաշվենկատ, խելամիտ և առանց հարկադրանքի: Արժեքի այս տեսակը վերաբերվում է հողամասերին, այն բացատրելու համար նպատակահարմար է առաջին հերթին ներկայացնել հողամասի կառուցապատման իրավունք հասկացության սահմանումը:

Հողամասի կառուցապատման իրավունքը այլ անձի պատկանող հողամասում անձը կարող է պայմանագրով ձեռք բերել կառուցապատման իրավունք՝ քաղաքաշինական նորմերի կանոնների, ինչպես նաև հողամասի նշանակության վերաբերյալ պահանջների պահպանմամբ՝ սահմանված կարգով կառուցել շենքեր և շինություններ, դրանք վերակառուցել կամ քանդել և կառուցապատման ժամկետի ընթացքում տիրապետել և օգտագործել այդ գույքը:

Կառուցապատման իրավունքի շուկայական արժեքի սահմանման մեջ օգտագործված հասկացությունները բացատրվում են անշարժ գույքի շուկայական արժեքի սահմանման ժամանակ օգտագործվող հասկացությունների նման: Կառուցապատման իրավունքի շուկայական արժեքը, հիմնականում, կարող է հաշվարկել գնահատման եկամտային մեթոդի կիրառմամբ՝ դիսկոնտավորման եղանակով: Հնարավոր է նաև համեմատական մեթոդի կիրառումը, եթե առկա են նմանատիպ իրավունքով օգտագործվող հողամասերի առք ու վաճառքի գործարքներ: Կառուցապատման իրավունքի շուկայական արժեքը հանդիսանում է արժեքի յուրահատուկ տեսակ: Գոյություն ունի լիարժեք, որ արժեքի այս տեսակը վերաբերվում է նաև սեփական հողամասին և հանդիսանում է, մինչև շինարարություն կատարելը, սեփականատիրոջ կողմից կատարված ծախսերը: Սա իհարկե սխալ է: Սխալ լինելը բխում է հենց հողամասի կառուցապատման իրավունքի սահմանումից, որը սահմանվում է «այլ անձի պատկանող հողամասում...» ձևակերպմամբ: Նախատեսվում է, որ շինությունների իրականացումը կատարվում է վարձակալված (հնարավոր է անհատուց հատկացված) հողամասում: Ըստ ստանդարտի կառուցապատման իրավունքի շուկայական արժեքի գնահատումը պետք իրականացվի՝ հաշվի առնելով գնահատվող անշարժ գույքի նկատմամբ կառուցապատման իրավունքի մնացորդային ժամանակահատվածը: Գնահատումը հիմնականում կատարվում է եկամտային մեթոդի կիրառմամբ՝ դիսկոնտավորման եղանակով: Իսկ սա նշանակում է, որ

⁴ ԳՅ անշարժ գույքի գնահատման ստանդարտ

հողամասը կամ պետք է լինի արդեն կառուցապատված, որպեսզի հաշվարկվի շինություններից ստացվող եկամուտը, կամ պետք է լինի կառուցապատման ծրագիր, նախագիծ, որպեսզի հաշվարկվեն ենթադրյալ կառուցապատումից հետո ստացվող եկամուտները և դիսկոնտավորվեն համապատասխան գործակցով: Կարելի է ասել, որ կառուցապատման իրավունքի արժեքի հաշվարկը հանդիսանում է ներդրումային ծրագրի արժեքի հաշվարկ, որը հնարավոր է հողամասի կառուցապատված լինելու կամ կառուցապատման ծրագրի առկայության դեպքում: Այլ դեպքերում արժեքի այս տեսակի հաշվարկը պարզապես կախված է գնահատողի երևակայությունից:

Կառուցապատման իրավունքը հողամասի ժամանակավոր օգտագործման իրավունք է, որի ընթացքում կարելի է այն կառուցապատել, շահագործել և ստանալ օգուտներ՝ եկամուտներ, իսկ կառուցապատման իրավունքի գնահատումը փաստացի հանդիսանում է հողօգտագործման իրավունքի արժեք⁵: Իրականացված կառույցները սեփականության իրավունքով պատկանում են իրավատիրոջը մինչև հողամասի օգտագործման իրավունքի ավարտը: Այդ պատճառով այն արժևորվում է ըստ շահագործման մնացորդային ժամկետի՝ n : Անհրաժեշտ է հաշվարկել հողամասի կառուցապատման ծախսերը ($C1$), եկամուտներ ստանալու համար անհրաժեշտ այլ ծախսերը ($C2$): Ընդհանուր ծախսերը (C) կազմում են՝

$$C = C1 + C2$$

Անհրաժեշտ է հաշվարկել անշարժ գույքի շահագործման մնացած ժամանակահատվածում յուրաքանչյուր տարում սպասվող զրոտ գործառնական եկամուտը NOI և բերել այն ներկա արժեքի PV, ըստ հետևյալ բանաձևի

$$PV = \sum_{i=1}^n \frac{NOI_i}{(1+r)^i}$$

Որտեղ r դիսկոնտավորման (եկամտաբերության) գործակիցն է:

Եթե սպասվող եկամուտները յուրաքանչյուր տարում նույնն են, ապա հաշվարկները կարելի է կատարել ըստ միավոր աննուփոփոխ ներկա արժեքի ֆունկցիայի, բարդ տոկոսի հինգերորդ ֆունկցիայի:

Հողամասի կառուցապատման իրավունքի արժեքը (V) որոշվում է հետևյալ բանաձևով՝

եթե հողամասը կառուցապատված չէ, այսինքն կառուցապատման և այլ ծախսերը սպասվում են, ապա $V = PV - C$

$$V = \sum_{i=1}^n \frac{NOI_i}{(1+r)^i} - C,$$

եթե հողամասը կառուցապատված է, այսինքն կառուցապատման և այլ ծախսերը իրականացված են, ապա $V = PV$

$$V = \sum_{i=1}^n \frac{NOI_i}{(1+r)^i}$$

Շարժական գույքի արժեքի տեսակները հիմնականում մի քանի տեսակով են տարբերվում են անշարժ գույքի արժեքի տեսակներից: Դրանք են.

- Արժեքը շարունակական օգտագործման մեջ,
- Արժեքը ապամոնտաժմամբ,
- Արժեքը ապամոնտաժմամբ և տեղափոխմամբ,
- Արժեքը ապամոնտաժմամբ, տեղափոխմամբ և մոնտաժմամբ:

Շարունակական օգտագործման մեջ արժեքի այս տեսակը առավել հաճախ հանդիպում է այնպիսի գույքերի գնահատման ժամանակ, որոնք, կարելի է ասել, անշարժ գույքի հետ կազմում են մեկ ամբողջություն: Օրինակ՝ աշխատող հյուրանոցի գնահատման ժամանակ գնահատվում է նաև կահավորանքը: Որպես կանոն կահավորանքը դիտարկվում է այնպիսին, ինչպիսին կա գնահատման օրվա դրությամբ և այնտեղ որտեղ գտնվում է այդ պահին: Այսինքն ենթադրվում է, որ կահավորանքը շարունակական կօգտագործվի մինչև տնտեսական կյանքի սպառումը: Այսպիսի մոտեցումներ կարող են հանդիպել արտադրական տարածքների տեղադրված սաճափորումների, հոսքագծերի հետ: Աշխատող, գործող խողովակաշարի գնահատման դեպքում:

Արժեքի ապամոնտաժմամբ գնահատման տեսակը վերաբերվում է այնպիսի շարժական գույքերին, որոնք հնարավոր չէ պարզապես վերցնել և տեղափոխել: Այս արժեքի գնահատման ժամանակ հաշվարկվում է գնահատվող շարժական գույքի արժեքը երկրորդային շուկայում և նվազեցվում է ապամոնտաժման համար անհրաժեշտ ծախսերով:

Արժեքը ապամոնտաժմամբ և տեղափոխմամբ տարրատեսակներն առաջին արժեքից տարբերվում է նրանով, որ գնահատվող շարժական գույքի հաշվարկված արժեքը երկրորդային շուկայում նվազեցվում է նաև տեղափոխման համար անհրաժեշտ ծախսերով: Գնահատման ժամանակ արժեքը ապամոնտաժմամբ, տեղափոխմամբ և մոնտաժմամբ տեսակներն առաջին արժեքից տարբերվում է նրանով, որ գնահատվող շարժական գույքի հաշվարկված արժեքը երկրորդային շուկայում նվազեցվում է նաև մոնտաժման համար անհրաժեշտ ծախսերով: Արժեքի նշված վերջին երկու տեսակները առավել հաճախ հանդիպում են հատկապես ներդրումային ծրագրերի հաշվարկները կազմելու և ներկայացնելու ժամանակ:

Ներկայացվել է 10.12.2017թ.
Ընդունվել է տպագրության 26.12.2017թ.

⁵ ԳՅ անշարժ գույքի գնահատման ստանդարտ